

до морального та духовного занепаду (ніяцтво, лінощі тощо). З позиції революційного демократа він пропонував вирішити аграрне питання лише революційним шляхом. Майбутнє суспільства пов'язував із соціалізмом, створенням господарств, заснованих на громадській власності на землю.

Михайло Павлик (1853—1915) — громадський діяч, публіцист, редактор і видавець. — у літературно-популярній формі пояснив сутність понять капітал, товар, гроші, праця тощо, взаємозв'язок приватної власності та експлуатації. Пов'язував майбутнє українського народу з соціалізмом. Вважав основою соціалізму колективну власність громадян та колективне господарювання. Виступав за еволюційний шлях до соціалізму. Розуміючи неможливість реалізації інтересів народу за умов існуючого суспільного устрою, багато уваги приділяв літературним замальовкам утопічного соціалістичного майбутнього.

8.3 Економічна думка України радянської доби

На першому, перехідному, етапі розвитку економічної думки в Україні після встановлення радянської влади на тлі гострої політичної боротьби розгорнулася полеміка щодо майбутньої моделі економічного розвитку країни. Сформувався два протилежні напрями, представники яких по-різному розуміли сутність суспільно-економічних процесів, що відбувались у країні, й по-різному бачили шляхи їх розвитку. Прихильники еволюційної моделі, які переважно були фаховими вченими-економістами, виступали за збереження ринкових відносин при широкому залученні держави до вирішення господарських та соціальних проблем; обґрунтовували можливість і доцільність формування змішаної економіки з прогнозним плануванням і багатоукладною структурою. Перспективи наукового розроблення та реалізації планів суспільно-економічного розвитку вони пов'язували з діяльністю створених у 1918 р. Української Академії наук, Інституту вивчення економічної кон'юнктури, Демографічного інституту, Товариства економістів (1920). Вчені «дореволюційної школи» мали міцний теоретичний підмурок своїх наукових ідей, деякі з них, як М. Туган-Барановський, С. Слудський, здобули світову славу. Представниками цього напрямку були також О. Алексєєв, Д. Багалій, К. Воблій, В. Желєзнов, В. Косинський, І. Кривченко, В. Левитський, Р. Орженцький, М. Птуха, М. Собольєв, Н. Фомін, Л. Яснопольський. На початку 1920-х років їхніми зусиллями успішно досліджувалися питання ролі ринку та ринкових сил у розвитку господарства, соціально-економічного потенціалу та організаційних

форм кооперації, проблеми економічної кон'юнктури, районування, оптимізації витрат виробництва тощо. Проте, в процесі утвердження радянської влади нормальний науковий процес почав гальмуватися, а дослідження об'єктивних законів господарського розвитку — зортатися.

За революційну модель кардинальних політико-економічних перетворень у руслі воєнного комунізму (повна націоналізація, зортання товарно-грошових відносин, запровадження прямого розподілу ресурсів і продукції, жорсткий централізм в управлінні народним господарством, директивне планування) виступали професійні революціонери С. Косіор, В. Чубар, Х. Раковський, В. Затонський, Д. Мануїльський, М. Скрипник, Е. Квірінг, І. Петровський, О. Шліхтер та багато інших. Таким чином в українській економічній думці виокремилися провідний офіційний та альтернативний напрямки.

Теоретики-аграрники на чолі з *О. Чаяновим* виступили з ідеєю некапіталістичної еволюції селянського господарства та доводили доцільність збереження приватного дрібнотоварного сектора економіки поряд з державним. Економісти дореволюційної школи пророкували, що повне заміщення ринкових відносин державним розподілом і контролем, заміна ринкових цін як регулятора розподілу штучною системою натурального, або трудового обміну стануть гальмом ефективного розвитку господарства.

Челішцев Олександр Миколайович (1874–1962) — економіст-аграрник і статистик. Основні праці: «Теоретические основы организации крестьянского хозяйства» (1919), «О строительстве сельскохозяйственной кооперации» (1919), «Динамика крестьянского хозяйства (по материалам динамических переписей ЦСУ за 1920–1926 гг.)» (1929), «Сельскохозяйственные районы СССР 1956–1959 гг. и сопоставление их с сельскохозяйственными районами 1925–1938 гг.» (1962).

О. Челішцев, розвиваючи ідеї всесвітньовідомої «школи О. Чаянова», розробив наукові основи організації сімейно-трудового селянського господарства у взаємозв'язку з проблемами районування та відповідною розбудовою селянської кооперації в Україні. Він визначив завдання споживчої, кредитної та ін. видів сільськогосподарської кооперації, роль її спеціалізації за галузями сільського господарства.

Українські вчені-економісти дореволюційної школи наголошували на небезпечних наслідках націоналізації землі та знищення великих культурних маєтків як центрів інтенсивного землеробства, що забезпечувало високу продуктивність і товарність цих господарств і служувало запорукою продовольчої безпеки держави. На противагу заходам більшовицької програми директивно-планового розвитку економіки та впровадження моделі

централізованого управління ресурсокористуванням як її невід'ємної складової. К. Воблій, зокрема, пропонував такі шляхи збільшення продуктивності сільського господарства як удосконалення сільськогосподарської техніки та технології виробництва, розвиток в аграрному секторі економіки кооперативних засад, зростання міст як потужних центрів інтенсифікації навколишніх господарств, поширення народної освіти та агрономічних знань серед селянства тощо.

Важливою складовою економічного аналізу вітчизняного природно-ресурсного потенціалу у 1920–1930-і роки стали праці К. Воблого, Л. Яснопольського, Я. Діманштейна, П. Фоміна, інших вчених, присвячені питанням вивчення природних продуктивних сил та економічної географії України.

Воблій Костянтин Григорович
(1876–1947)

Український вчений-економіст та географ,

член ВУАН, віце-президент АН УРСР, директор Інституту економіки АН УРСР (1942–1947), організатор української економіко-географічної школи.

Основні праці: **«Очерки по истории польской фабричной промышленности»** (1909), **«Третья профессионально-промышленная перепись в Германии»** (1911), **«Основы экономики страхования»** (1915), **«К аграрному вопросу в России (мысли и цифры)»** (1917), **«Статистика»** (1918), **«Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості»**, т. 1–3. (1928–1931), **«Економічна географія УРСР»** (1930), **«Проблеми Великого Дніпра»** (1933).

К. Воблій займався проблематикою розвитку і розміщення продуктивних сил України, створення нових галузей промисловості та комплексного розвитку районів. Розробив наукову схему економічного

районування України: виділив на території країни такі райони: Південно-Східний, Центральний і Західний. Вивчав історію та перспективи розвитку цукробурякової промисловості, питання комплексного освоєння Великого Дніпра, внутрішньої і зовнішньої торгівлі. Вчений поділяв продуктивні сили за їх значенням у народному господарстві на «примарні» (первинні — людська праця та сили природи як дві основні руйнівні сили) та «секундарні» (вторинні — мінливі форми взаємодії праці та сил природи, що на практиці виступають як галузі господарської діяльності, які змінюються під впливом розвитку науки й техніки). Розвитком положення К. Воблого про «примарні продуктивні сили» стала концепція Л. Яснопольського щодо взаємодії та взаємообумовленості природних і людських ресурсів у процесі розвитку продуктивних сил.

Яснопольський Леонід Миколайович
(1873–1957)

Український вчений-економіст, фінансист, фахівець у галузі політичної економії, бюджетного права, статистики й економіки вугільної промисловості. Голова Ради з вивчення продуктивних сил УРСР (1926–1934), академік АН УРСР.

Основні праці: «Социология и социальная статистика» (1905), «Очерки русского бюджетного права» (1912), «Восстановительный процесс в нашем денежном обращении и задачи валютной политики» (1927), «Велика Волга і Великий Дніпро» (1935–1937), «Кам'яновугільна промисловість Донбасу» (1956–1957).

Л. Яснопольський — автор фундаментального дослідження з історії державних фінансів та теорії бюджету. Займався питаннями вивчення ресурсного потенціалу України, зокрема — водних і мінеральних ресурсів

Великого Дніпра, Донецького кам'яновугільного басейну. Його праці в галузі фінансів та кредиту, банківської справи, історії фінансів та грошових реформ, економічної географії та соціальної статистики слугували теоретичною та фактологічною базою розвитку подальших наукових досліджень.

Акцентуючи увагу на обмеженості офіційних заходів НЕПу, їх неовітності, недоскопалості втіленого господарського механізму, представники української економічної думки намагалися опрацювати науково обґрунтовані засади загальноприйнятих світовою економічною наукою уявлень щодо господарювання. У працях Я. Діманштейна, В. Желізна, М. Соболева, М. Птухи, П. Фоміна, О. Челіщева, Л. Юровського наголошувалося на необхідності повернення економічної політики радянської держави на ґрунт економічної дійсності та загальноприйнятих економічною наукою уявлень про закони й рушійні сили соціально-економічного розвитку. Зокрема, йшлося про беззмістовність протиставлення планового начала нібито анархічному капіталістичному господарству, яке є «переважно плановим»; проблеми згортання внутрішнього ринку і обмеження зростання виробництва при централізованому управлінні: співіснування різних форм власності; використання ринкових важелів для оптимізації пропорцій між сільським господарством і промисловістю; проведення грошової реформи на основі золотого стандарту. Питання фінансового забезпечення господарства та грошово-кредитної політики держави перебували в центрі наукової полеміки.

Юровський Леонід Наумович (1884–1938) – вчений-економіст, один з активних учасників грошової реформи 1922–1924 рр. Основні праці: «Очерки по теории цены» (1919), «На путях к денежной реформе» (1924), «Денежная политика Советской власти (1917–1927)» (1928).

Товаришу природу радянського господарства Юровський пояснював «потрійним оточенням» державного сектору — існуванням споживчого, селянського і світового ринкового господарства. Як провідний теоретик грошової реформи 1922–1924 рр., Юровський пояснив неможливість нормального ведення господарства в умовах знецінення валюти, за яких всі господарські дії, у т.ч. розробка та виконання державного бюджету, «набувають характеру ризикованих спекуляцій». Вчений запропонував таку періодизацію еволюції радянської грошової системи: 1) 1924 р. — перша половина 1925 р. — стійкий курс червонця, незначна розбіжність з його купівельною силою на внутрішньому ринку; 2) середина 1925 р. — початок 1926 р. — непередумана кредитна есканасія, інфляція і відсутність товарів.

різка розбіжність між купівельною силою і зовнішнім офіційним курсом червонця, заборона вивезення радянської валюти за кордон; 3) весна 1926 р. — літо 1927 р. — поворот до стриманої кредитної політики, деяке поліпшення золотовалютного становища країни; 4) з літа 1927 р. — повернення до кредитної есенансії шляхом пезабезпеченої емісії грошей.

Осадчий Петро Семенович (1866–1943) — український радянський державний діяч, член Ради з розроблення Плану ГОСДРО, перший заступник Голови Державної комісії по електрифікації Росії, згодом — Держплану СРСР. Праці: «Волго-Донська магістраль та її народногосподарське значення» (1929).

За участю П. Осадчого був розроблений перший баланс народного господарства (1923/24–1924/25 рр.), в якому враховано стан народногосподарських фондів на початок періоду і народний дохід, що балансувалися з невиробничим споживанням та залишками фондів на кінець року. Побудові балансу передувало обчислення багатьох макроекономічних показників, зокрема: чисельність, зайнятих в матеріальному виробництві, розподіл за галузями, стан основних фондів, обсяг виробництва, виробничого споживання (у т.ч. амортизації), національного доходу, невиробничого споживання, нагромадження, стан торгового балансу.

Мітіліно Михайло Іванович (1875–1930) — відомий український учений, економіст і фінансист. *Основні праці*: «Торговельне правознавство» (1925), «Ілменти фінансової науки» (1926), «Основні риси сучасної японської податкової системи» (1929), «Основи фінансової науки» (1929).

М. Мітіліно розробив класифікацію податкових систем: визначив порядок розподілу кредитів по бюджетах союзних республік; сформулював основні вимоги, яким має відповідати раціональний бюджет (принципи єдності, публічності, універсальності, збалансованості, терміновості та ін.). З позицій узгодження економічних і соціальних пріоритетів фіскальної політики аргументував необхідність звільнення від оподаткування найменших доходів, що становлять мінімум засобів існування. Подальший розвиток фінансової науки та реалії господарської практики підтвердили правильність принципу свободи від оподаткування прожиткового мінімуму. Особливо актуальним є його догримання при низькому рівні доходів населення.

З початком індустріалізації активізувалися дослідження проблематики соціалістичного відтворення, формування основних економічних пропорцій, джерел нагромадження, розподілу

капіталовкладень між галузями, їхньої ефективності. Частина вчених критично оцінювали урядову стратегію форсованої індустріалізації, обґрунтування її темпів і джерел. Українські економісти порушили питання про фінансово-економічні взаємини між Україною та Росією. Цикл статей із конструктивним і критичним аналізом запропонованого варіанту індустріалізації опублікував у економічних часописах **В. Акуленко**. Вчений розробляв важливе з теоретичної та практичної точки зору питання про дотримання ринкової рівноваги в умовах державного перерозподілу національного доходу та економічних причин товарного дефіциту і зростання ціни при соціалізмі. **В. Доброгасв** у низці статей на основі територіального аналізу розподілу та використання державних бюджетних коштів пропонував розширити повноваження республіканських фінансових органів при додержанні принципу бездефіцитності республіканських бюджетів. **М. Волобуєв** у статті «До проблеми української економіки», опублікованій у 1928 р. на сторінках журналу «Вільшовик України», виступив проти вилучення фінансових ресурсів за межі України. Учений обґрунтував висновок, що українська економіка становить самодостатню єдність і спроможна «увійти до складу світової господарської системи безпосередньо, а не через російську економіку». Це положення не втратило актуальності й в сучасний період, коли вирішується питання європейської інтеграції України.

Наприкінці 1920-х років одержавлення економіки, що не відповідало реальному рівню усуспільнення виробництва, набуло завершених форм. У процесі форсованого проведення індустріальних перетворень на практиці було вироблено варіант альтернативної модернізації, що забезпечував швидкі структурно-технологічні зміни в економіці без розвитку ринкової конкуренції та вільного переливу капіталів. Радянська модель економічного розвитку передбачала повну заміну механізмів ринкової саморегуляції, капіталоутворення та конкуренції системою централізованого директивного управління. Упродовж 1930-х років ця модель була успішно застосована на практиці та отримала теоретичну інтерпретацію як «система соціалістичного господарства». Водночас у цей період ще побачили світ фундаментальні праці М. Шухи з демографії, М. Слабченка та П. Лященка з економічної історії.

Птуха Михайло Васильович
(1884–1961)

Український статистик і демограф, економіст, академік ВУАН, засновник Інституту демографії АН УРСР.

Основні праці: «Смертность народностей Европейской России» (1927), «Смертность у Росії та Україні» (1928), «Людність України до другої п'ятирічки» (1932), «Еволюція смертності на Україні до початку першої п'ятилітки» (1933).

Птуха розробив систему вивчення демографічних процесів і методику її реалізації. Запропоновані ним методи побудови сумарних таблиць смертності здобули світове визнання. Він опрацював екстраполяції потенційного населення УРСР з 1929 по 1960 рр., зокрема для вивчення наслідків голодомору 1932–1933 рр.

Лященко Петро Іванович
(1876–1955)

Видатний вчений-економіст, академік АН УРСР, фахівець у галузі сільськогосподарської економіки та економічної історії.

Основні праці: «Очерки аграрной эволюции в России» (т. 1 — 1908, т. 2 — 1913), «Крестьянское дело и пореформенная землеустроительная политика» (1915), «История экономических учений» (1922, шість перевидань), «Экономика торговли: Теория и организация» (1925), «Русское зерновое хозяйство в системе мирового хозяйства» (1927), «Социальная экономия сельского хозяйства» в 2-х тт. (1930), «История народного хозяйства СССР» у 3-х тт. (1939–1947, шість перевидань).

Лященко досліджував проблеми політекономії та економічної історії Російської імперії та СРСР, у т. ч. у національно-територіальному та галузевому розрізі, теорію й організацію статистики, фінансів, кредиту, кон'юнктурних спостережень, страхування, економічного районування та ін. Особливу увагу приділяв аграрному сектору економіки — еволюції земельної власності та форм землекористування, сільськогосподарській кооперації, розвитку зернового господарства та зернових ринків, аграрній політиці тощо. З багатьох проблем мав відмінні від прийятих в радянській історіографії погляди, зокрема на методологію дослідження економічної історії, закономірності суспільного розвитку, аграрну еволюцію. Заслугою Лященка є виокремлення історії народного господарства як важливої самостійної галузі економічної науки та обов'язкової дисципліни економічної освіти.

1930-і роки стали найбільш трагічними в історії української економічної думки: насаджувався культ особи Сталіна, жорстка цензура та тотальна ідеологізація науки. Розпочався період повної ізоляції вітчизняної економічної думки від розвитку світової науки, розриву з історичною спадщиною, формування за політичним замовленням так званої теорії соціалістичного господарства. У цей час в умовах ідеологічного протистояння видатних вчених було піддано репресіям, а перспективні напрями досліджень затавровано політичними ярликами — «волобуєвщина», «кондрагєвщина», «чаяновщина». Водночас бракувало серйозних політекономічних досліджень і теоретичних напрацювань для реалізації планів господарського розвитку та системних суспільно-економічних перетворень. Для виконання цих завдань у 1936 р. було створено Інститут економіки АН УРСР як бойовий підрозділ радянської академічної науки. Проте умови наукової роботи були вкрай важкі — перший директор інституту *О. Асанкін* розстріляний за політичним звинуваченням, його наступник *В. Теплицький* був заарештований у 1938 р. і реабілітований лише по війні. Перед вченими-економістами ставилися практичні завдання розроблення шляхів підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції, оптимізації народногосподарських пропорцій тощо.

У 1930-1950-х роках відбувалася концентралізація системи централізовано-планового управління економікою в межах «теорії соціалістичного господарства». Розроблення ефективних організаційно-економічних механізмів управління у суспільстві здійснював сектор економіки, проводилося за такими головними напрямками: вироблення принципів і методології планування; обґрунтування нормативів, цін і пропорцій розвитку суспільного господарства; розміщення продуктивних сил та економічне

районування територій; фінансово-кредитні важелі управління економікою; оптимізація державного управління підприємствами; використання товарно-грошових відносин як інструменту державної економічної політики. Значний внесок у розроблення теорії економічного розвитку в частині обґрунтування ефективних методів акумуляції коштів, забезпечення технологічних і структурних змін у межах мобілізаційної моделі розвитку зробили українські вчені-економісти В. Введенський, К. Воблий, П. Кованько, Н. Кулішпер, М. Мітіліно, П. Першин, В. Гвердохлеб, П. Хромов, Л. Яснопольський та ін. Розвиток економічної думки післявоєнного періоду відбувався в умовах ліквідації наслідків розрухи, жорсткої політичної цензури. Право публікації лишалося за тими вченими, хто акцентував увагу на економічних досягненнях та їхньому зв'язку з перевагами соціалістичної системи господарювання.

Період 1950-1960-х років у вітчизняній історії позначений загостренням суперечностей економічного розвитку та спробами їх вирішення шляхом реформування системи управління народним господарством і фінансового забезпечення підприємств. У науковій літературі цього періоду було порушено питання про причини гальмування розвитку народного господарства, розроблялася проблематика вдосконалення методів управління діяльністю підприємств, зокрема, з одного боку, посилення контролю за виконанням прийнятих рішень, а з іншого, — розширення матеріального стимулювання та впровадження прогресивних форм організації праці.

Початок дискусії з проблем доцільності та меж використання ринкових важелів у стимулюванні ефективності суспільного виробництва, децентралізації розпорядження ресурсами економічного розвитку поклала стаття українського вченого О. Лібермана «План, прибуток, премія», опублікована у вересні 1962 р. в центральній партійній газеті «Правда». Йшлося про запровадження ринкових заходів регулювання у межах системи планового управління народним господарством.

Ліберман Овсій Григорович (1897–1981) — український вчений-економіст, професор Харківського інженерно-економічного університету, один з розробників концепції господарської реформи середини 1960-х років.

Ліберман запропонував низку заходів щодо лібералізації умов діяльності державних підприємств та активізації використання ринкових важелів господарювання. Головними заходами, спрямованими на зміну інституційного механізму фінансового забезпечення економічного зростання, мали стати такі: 1) визнати прибуток не чисто рахунковою величиною, а найбільш важливим показником економічної ефективності роботи підприємства; 2) запровадити платність використання економічних ресурсів

(наприклад, за основні фонди підприємств); 3) ввести три фонди економічного стимулювання виробництва товарів і оплати праці працівників «за допомогою ціни, прибутку, премій і кредиту». У більшості радянських економістів ці ідеї не знайшли підтримки, проте в обмеженому вигляді окремі положення, запропоновані Ліbermanом, були використані в ході розроблення і проведення господарської реформи 1965 р.

Дискусія початку 1960-х років із питань господарського механізму сприяла утвердженню точки зору, що товарно-грошові відносини органічно властиві соціалізму. В літературі знову були порушені питання співвідношення плану й ринку, обґрунтування ідеї поєднання в господарському механізмі планових начал і товарно-грошових відносин. Значний внесок у розробку цих проблем зробили О. Агафонов, П. Верба, В. Корнієнко, О. Ліberman, Я. Лінійчук, І. Лукінов, Ю. Нахомов, Д. Тимошевський, А. Чухно, І. Ястремський та інші українські вчені-економісти. Виступивши за широке використання товарно-грошових відносин в управлінні економікою, вони висловлювали ідеї щодо скорочення кількості натуральних показників управління й планування народного господарства та заміни їх вартісними, про обмеження кола показників, що затверджуються централізовано тощо.

Практичні завдання вдосконалення системи економічних відносин і підвищення ефективності суспільного виробництва обумовили необхідність активізації політико-економічних досліджень. У цей період в Україні розпочалася розробка багатьох актуальних теоретичних питань, зокрема таких: проблеми госпрозрахунку (Л. Горелік, О. Агафонов, С. Чубенко, Г. Макарова); фінансового забезпечення соціалістичного відтворення (П. Верба, М. Герасименко, П. Городній, Й. Вишневецький та ін.); методології політичної економії (П. Кривень, О. Рибалкін, С. Савчук, П. Климко, З. Шульга та ін.). За умов суспільних перемін 1953–1963 років, які характеризувалися не тільки «відлигою» у сфері політики та культури, а й новаторською постановкою теоретичних проблем економіки, було порушено питання про «внутрішній рушій» розвитку продуктивних сил при соціалізмі. Зокрема здійснювалася спроба глибше проаналізувати такі вихідні економічні категорії як власність, поділ праці, спосіб виробництва, з тим, щоб виявити їх специфіку та потенціал у забезпеченні економічного зростання. Визначна роль у розробці методологічних аспектів аналізу товарно-грошових відносин, розкритті діалектичної взаємодії процесів усуспільнення та відособлення, поєднання рівності та нерівності в планово-централізованій економіці належить одеській економічній школі на чолі з

А. Покританом. Спираючись на теорію суспільного відтворення К. Маркса, представники цієї школи досліджували специфіку товарно-грошових відносин за умов домінування суспільної власності та механізми реалізації економічних інтересів у плановій централізованій економіці.

Покритан Анатолій Карпович

(1920–2003)

Доктор економічних наук,
професор, завідувач кафедри політичної
економії Одеського державного
економічного університету.

Основні твори — **«Экономическая
структура социализма:
функционирование и развитие»** (1985),
**«Историческое и логическое в
экономической теории социализма»**
(1978), **«Вопросы социалистического
воспроизводства общественного
продукта»** (1965).

Аналізуючи методи розрахунку загального показника стану вітчизняної економіки, Покритан довів, що показник валового продукту створює перебільшене уявлення про обсяг суспільного виробництва, тому що декілька разів враховує одну і ту саму величину, тоді як показник кінцевого продукту створює про зазначений обсяг применшене уявлення, тому що не може економіка працювати цілий рік лише на запасах предметів праці, що були на початок року. Вчений запропонував розраховувати новий показник — реального вартісного обсягу сукупного суспільного продукту. В контексті розроблення проблеми пропорційності суспільного відтворення, тобто підтримки певних співвідношень між частинами сукупного суспільного продукту за вартістю та натуральною формою, Покритан прийшов до висновку, що існування військово-промислового комплексу веде до хронічних дисбалансів. Ще одним вагомим фактором, який впливає на зміну рівнянь пропорційності вчений вважав науку як іманентну складову частину суспільного виробництва в умовах науково-технічної революції.

У 1960–1980-ті роки в Україні поживалось робота академічних, науково-дослідних економічних інститутів, кафедр політичної економії вузів. Інтенсивно готуються фахівці з політичної економії, захищаються докторські та кандидатські дисертації. Посилюється видавнича діяльність, засновується

помісячний журнал Держплану УРСР та Інституту економіки АН УРСР «Економіка Радянської України» (з 1957 р.), де активно публікуються результати досліджень проблем політичної економії, конкретних економічних наук і господарської практики.

Узагальненню економічної історії та історії економічної думки була присвячена низка праць С. Борового («Кредит и банки России (середина XVII в. — 1861 г.)», 1958; «К истории промышленной политики России в 20–50-х годах XIX в.», 1961), В. Власенка («Денежная реформа в России 1895–1898 гг.», 1949; «Теория денег в России», 1963), І. Гуржія («Розклад феодально-кріпосницької системи в сільському господарстві України першої половини XIX ст.», 1954; «Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні з кінця XVIII ст. до 1861 р.», 1962), С. Злунка («Ідейна боротьба навколо аграрно-селянського питання в Галичині (кінець XIX — початок XX ст.)», 1960; «Ідейні зв'язки І. Франка і В. Навроцького», 1963), С. Крапівського («Очерки по историографии экономической истории XVII–XIX вв.», 1963; «Историческая школа в политической экономии и буржуазная экономическая история», 1959), Л. Корнійчук («Економічні ідеї революційного народництва на Україні (70 — початок 80-х років XIX ст.)», 1961; «Економічні погляди С.А. Подолінського», 1958), О. Пестеренка («Розвиток промисловості на Україні» у 2-х тт., 1959–1962), П. Першина («Аграрная революция в России», 1966), В. Теплицького («Реформа 1861 р. і аграрні відносини на Україні (60–90-і роки XIX ст.)», 1959) та інших вчених.

У працях О. Атафопова, В. Александрової, С. Галузи, М. Герасимчука, В. Голікова, І. Жукінова, В. Мамутова, С. Мочерного, О. Онценка, М. Паламарчука, А. Покритана, М. Чумаченка, А. Чухна, С. Ямницького, І. Ястремського та ін. досліджуються теоретико-методологічні та науково-практичні аспекти актуальних проблем господарського розвитку та управління економікою, зокрема: суспільного відтворення та вдосконалення господарського механізму, використання товарно-грошових відносин в організації господарського, народногосподарського планування та ефективності капіталовкладень, відтворення населення та розвитку трудового потенціалу, застосування математичних методів в економічних дослідженнях, управління науково-технічним прогресом.

Ямницький Стефан Михайлович (1906–1998) — Академік НАН України, директор Інституту економіки АН УРСР (1965–1970), голова Ради з вивчення продуктивних сил УРСР (1970–1972). *Основні праці*: «Вопросы скоростного проектирования и освоения новых конструкций машиностроения» (1944), «Экономика освоения новых конструкций машин»

(1964, у співавт.), «Экономическая наука и хозяйственная реформа» (1970, у співавт.), «Вопросы измерения и анализа научно-технического прогресса» (1971, у співавт.), «Экономические проблемы управления научно-техническим прогрессом» (1976, у співавт.).

Ямпольський був одним з фундаторів нового для радянської науки напрямку — економіки науково-технічного прогресу. Під його керівництвом науковці Інституту економіки АН УРСР розробляли питання комплексного удосконалення системи управління науково-технічним прогресом, виявлення закономірностей НТП в умовах планового господарства, визначення обставин, передумов на напрямів подальшого вдосконалення економічних методів та форм планування і стимулювання прискорення НТП. Як наслідок, була створена наукова школа з вирішення економічних проблем науково-технічного прогресу (С. Ямпольський, С. Галуза, В. Лисичкін, В. Чирков, М. Герасимчук, В. Александрова та ін.).

Багрій Петро Іларіонович
(1925–1981)

Академік АН УРСР, директор Інституту економіки АН УРСР (1971–1976).

Основні праці: **«Методологічні питання вимірювання економічного зростання»** (1968), **«Динаміка и структура общественного производства при социализме: Вопросы методологии и анализа»** (1971), **«Проблемы интенсивного развития производства»** (1978, ред.), **«Господарський механізм і удосконалення пропорцій відтворення»** (1981).

Багрій, працюючи у Статистичному бюро Секретаріату ООН (Нью-Йорк), розробив методіку включення соціалістичних країн в індекс світового промислового виробництва. Вчений звертався до найактуальніших економічних проблем, зокрема таких: методологія аналізу динаміки та структури суспільного виробництва, питання темпів і пропорцій

економічного зростання, обґрунтування критеріїв класифікації галузей народного господарства та вдосконалення макроекономічного рахівництва, аналіз продуктивності праці та чинників її підвищення, методика статистико-економічного вивчення ефективності використання виробничих фондів, соціально-економічне планування та демографічне прогнозування, управління науково-технічним прогресом, шляхи інтенсифікації виробництва. Батрій сформував новий напрям досліджень, який виявився затребуваним не тільки для планово-централізованої економіки, а й для становлення та розвитку національного господарства незалежної України, — аналіз чинників макроекономічної динаміки та типів економічного розвитку.

У 1970-х роках було розгорнуто комплексні дослідження проблем фінансів і кредиту, аналіз ефективності впливу фінансово-кредитних важелів на виробництво, вивчення наукових основ формування, розподілу і використання прибутку в промисловості. Визначення сутності та місця фінансово-кредитних важелів у системі госпрозрахункового стимулювання виробництва стало центральною проблемою дослідження фінансових аспектів вдосконалення господарського механізму протягом 1980-х років. Активізація кредитного механізму, вдосконалення взаємовідносин промислових підприємств із бюджетом отримали теоретичне обґрунтування у працях О. Василика, М. Герасимчука, М. Глуценка, А. Даниленка, М. Чумаченка та інших українських учених. Зокрема, у працях А. Даниленка було обґрунтоване принципове положення щодо регуляторного потенціалу фінансово-кредитних важелів у управління економікою.

Активізація наукової думки стала відповіддю на загострення кризових явищ в економіці, були поставлені під сумнів основні догмати марксистської економічної ідеології та стереотипи радянської практики господарювання. У 1987 р. у журналі «Економічні науки» вийшла стаття І. Черняка «Про подолання догматизму в розробці й викладанні політичної економії соціалізму», в якій було виокремлено цілу низку економічних положень, що набули догматичного характеру. До широкомасштабної дискусії з питань кризового стану радянської економічної науки та проблеми подолання догматизму в методології політичної економії долучилися І. Лукінов, І. Ястремський, Ю. Нахов, А. Чухно, А. Покритан та ін. У цей період почали формуватися засади сучасної концепції господарювання, що полягають у відмові від монополії державної власності й широкому використанні в економіці приватної, державної, колективних і змішаних форм власності, різноманітних форм підприємництва і господарювання, забезпеченні єдиного правового режиму їхньої діяльності, визнанні необхідності ринкового характеру взаємоз'язків між економічними суб'єктами.

На межі 80–90-х років ХХ ст. українськими вченими зроблено вагомий внесок у розроблення прикладних проблем статистики населення й трудових ресурсів (Д. Богиня, Й. Пасхвер, С. Пирожков), удосконалення економіко-математичних методів прогнозування та планування (О. Бакаєв, В. Голюков, М. Герасимчук, В. Гесьць, М. Міхно), аграрної економіки (І. Лукінов, О. Овищенко, Л. Шепотько), еколого-економічних аспектів ресурсозбереження та раціонального природокористування (О. Алімов, П. Веденічев, М. Долішній, С. Дорогунцов, Ю. Туниця). Незважаючи на відомі негативи, в радянський період вітчизняної історії було закладено підвалини розвитку економічної науки в незалежній Україні.

8.4 Економічна думка української діаспори

Особливості соціально-економічного розвитку України, тривала відсутність власної державності та багатовікове знаходження її земель у складі сусідніх держав стали передумовою, з одного боку, інтенсивної еміграції її населення в інші країни, а, з іншого, сприяли широкому обміну ідеями у багатонаціональному науковому середовищі, активному залученню до дослідницької праці іноземних науковців. Такі вчені світового рівня, як К. Менгер фон Вольфенгрюн, Й. Шумпетер, Л. фон Мізеє, І. Коронєцький, С. Кузнець, М. Фрідмен, Р. Фрідмен, А. Директор, Л. фон Білінські та багато інших або походять з України, прожили на її теренах тривалий час, або саме в Україні ними було закладено важливі підвалини їх майбутніх наукових досягнень.

Йозеф Алоїз Шумпетер
(1883-1950)

Професор Чернівецького, Грацького, Рейнського, Гарвардського університетів, Міністр фінансів Австрії.

Основні твори — «Сутність та основний зміст теоретичної національної економіки» (1908), «Теорія економічного розвитку» (1912), «Економічні цикли» (1939), «Капіталізм, соціалізм і демократія» (1942), «Історія економічного аналізу» (1954).